

Віктор Голубко, Алла Середяк

КРОВ НА ПАРИЗЬКОМУ БРУКУ (ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ПРО ПОСТАТЬ СИМОНА ПЕТЛЮРИ НА СТОРІНКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬКОЇ ПЕРІОДИКИ)

Постать Симона Петлюри після укладання ним Варшавського договору неоднозначно сприймалася галицьким політичним та культурним середовищем. Зміни політичних оцінок відбулися після вбивства головного отамана армії Української Народної Республіки більшовицьким агентом Самуїлом Шварцбардом навесні 1926 року. У статті зроблено спробу прослідкувати вплив української періодики на формування громадської думки серед різних верств населення Східної Галичини, яке після Першої світової війни та поразки визвольних змагань опинилося у складі Польської держави.

Ключові слова. Симон Петлюра, галицька періодика, галицький український політик, громадська думка, «Діло», «Хвіля», «Просвіта», «Життя і Знання».

Постать голови Директорії УНР і головного отамана Армії УНР Симона Петлюри після поразки Українських визвольних змагань 1917–1921 рр. опинилася в епіцентрі гострої, а часто надмірно упередженої критики галицької громадськості. Її рупором виступав, починаючи із 1920 р., еміграційний уряд ЗУНР, а також найвпливовіша газета «Діло», що репрезентувала національно-демократичний табір галицького політикуму. Як відомо, галицьке суспільство зустріло звістку про укладення С. Петлюрою Варшавського договору від 21 квітня 1920 р. як зраду національних інтересів, як таку, що розтоптала плекану віками ідею державної єдності українських земель – «ніж в серце» соборній Українській державі. Винуватцем українсько-польської угоди та й усіх бід постав С. Петлюра та його оточення, яке, на думку галичан, захопило у свої руки уряд УНР, своєю бездарністю занастало армію, своїми хитаннями між більшовизмом і Антантою вело не політику, а «якусь дівтацьку забаву», довело до розвалу Українську державу, а до Галичини вносило розбрат і, нарешті, після катастрофи подалося до Польщі й потягло «за собою Петлюру, людину на чолі якої

могла засяяти зоря найбільшого героя Нової України» [17].

Очевидно, що С. Петлюра заперечував свою «зраду» галичан. За рік до трагічної загибелі він опублікував на сторінках новозаснованого тижне-

вика «Тризуб» редакційну статтю, в якій стверджував: «Стане дійсністю українська держава над Чорним морем і на обох боках Дніпра, тоді питанням тільки часу буде реалізація ідеалу соборности земель українських і об'єднання їх біля державного першоджерела» [16]. Однак треба зазначити, що за життя С. Петлюри галицький український політик сприймав його здебільш вороже – крізь призму Варшавської угоди 1920 р. І лише трагічна заги-

© В. Голубко, А. Середяк, 2016

бель діяча від рук більшовицького агента Самуїла Шварцбарда на вулиці Парижа 25 травня 1926 р. стала поштовхом до переоцінки його діяльності, відходу від емоційних оцінок до зважено-критичніших.

Інформаційні потреби міжвоєнного Львова, де мешкало близько 300 тис. осіб [18, с. 174], старалися задовольнити понад три сотні українських, польських та єврейських газет і журналів. Лише щоденних газет налічувалося: три українські – «Діло», «Українські вісти» («Новий час» – виходила тричі на тиждень), шість польських – «Дзеннік Польські», «Газета Львовска», «Слово народове», «Ілюстровани гонец поранни», «Ілюстровани експрес поранни», «Векнови» (останні мали ранкові та вечірні видання), дві єврейські – «Хвіля» (польською, виходила з 1928 р., а з 1933 р. – двічі на день), «Морген» (єдина щоденна газета на ідиш в Галичині й на Волині), одна російська «Русский голос» та одна німецька «Остдойчес Фольксблятт». Велику популярність серед мультинаціональної громади Львова мали газети «Діло», «Векнови» та «Хвіля».

У Львові концентрувалися основні інтелектуальні сили й поліграфічні потужності української видавничої індустрії. Звідсіля розходилися книжки та періодичні видання по всіх українських рідинах Галичини, що після розпаду Австро-Угорщини й поразки ЗУНР опинилась у складі Другої Речі Посполитої. Лідером українського книговидання, як і в передвоєнний час, залишалася «Просвіта». Товариство налагодило ефективну мережу розповсюдження своїх книг і періодики серед селян, що дозволяло формувати громадську думку найбільш численної частини українського населення Польської держави. Рупором української галицької інтелігенції була газета «Діло», відтак матеріали на її шпальтах найкраще ілюструють позицію непримиренних опонентів петлюрівської концепції боротьби за Українську державу.

Аналізуючи публікації «Діла», присвячені замаху на С. Петлюру, насамперед кидається у вічі їхнє лавиноподібне наростання. Першу невеличку замітку під заголовком «Петлюра вбитий» газета опублікувала на третій день після паризької трагедії, тобто 27 травня. Вона була ще непевною і не містила конкретики, покликаючись на французьку пресову агенцію Аваса: «...Якийсь українець застрілив із револьвера бувшого отамана Петлюру, в хвили як він переходив вулицею. Вбійник зізнав, що зробив це тому, бо Петлюра велів розстріляти на Україні кількох жидів» [3, с. 1]. Оце й була перша реакція газети – без жодних оціночних матеріалів особи головного отамана. Проте подальші числа газети стали докладно інформувати про фактичну справу вбивства та давати йому політичні оцінки. Кожне число газети містило щонайменше дві, а то

й три-чотири рубрики, присвячені цій події. Вони виходили під заголовками: «Таємна смерть С. Петлюри», «Після вбивства отамана Петлюри», «Носій великої ідеї. З приводу смерті С. Петлюри», «Чия жертва», «Велика втрата» та інші такого ж типу. Загалом від дня вбивства, 25 травня, до похорону, що відбувся 31 травня, не було жодного числа «Діла», яке б не поміщало дописів про подію.

Аналізуючи матеріал, який подавала газета, можна виділити принаймні кілька ключових моментів. По-перше, висвітлення самого факту вбивства, його фактографічної сторони; по-друге, постать убивці й мотиви, що керували його вчинком; по-третє, оцінка політичної діяльності С. Петлюри; по-четверте, полеміка щодо звинувачення С. Петлюри в причетності до єврейських погромів і її вплив на українсько-єврейські відносини в Галичині.

Щодо першого, то газета у своїх початкових повідомленнях користувалася матеріалами вторинного походження – інформацією французької пресової агенції, переказаної польським телеграфним агентством, зазначаючи при цьому, що тут можливі певні неточності. Так, у повідомленні від 28 травня «Таємна смерть С. Петлюри» редакція зазначала: «Офіційна французька агенція Аваса подає в дивовижній формі відомість про вбивство б. Головного Отамана Симона Васильовича Петлюри. Відомість дивовижна з огляду на мотиви неназваного атентатника, ніби українця, який розправився підступно-скритовбийчо з одним з чоловічих представників національно-українського визвольного руху за те, що той колись велів розстріляти на Україні кількох російських жидів. Не знаємо, чи то автентична щодо мотивів інформація Аг[енція] Аваса, чи може вона вийшла такою плутоною і бездумною в передачі варшавського Па-ту» [4, с. 5]. У тому ж номері газети вміщений ще один матеріал під назвою «Після вбивства отам. Петлюри», у якому названо ім'я вбивці – Самуїла Шварцбарда, дуже лаконічно розказано, як відбувся замах. Із цього випливає, що редакція ще не володіла більшою інформацією, а користувалася переказом повідомлень інших пресових агентств. «Діло» інформувало, що Шварцбард на відстані кроку тричі вистрелив у Петлюру, а коли той упав, – ще три рази. У безнадійному стані останнього відвезли до шпиталю. Газета зазначає, що вбивця ще день перед тим хотів убити Петлюру, але не зробив цього, бо той був із жінкою. «Поліція опечатала помешкання Петлюри бо там є багато дуже важливих дипломатичних документів» [4, с. 7], – повідомляє газета. Удвічі об'ємніший матеріал «Діло» помістило у своєму наступному номері. Газета інформувала про деталі вбивства, поведінку вбивці та жертви: «У вівторок між годиною 4 і 5 пополудні вул. Сн. Мішель (Латинський квартал) ішов отаман Петлюра.

Коли ж хотів перейти на другий бік, посеред дороги приступив до нього чоловік без капелюха, в робітничому одязі, крикнув: „Ти тут убійнику!”, добув браунінг і стрілив тричі. Коли тяжко ранений старався встати, убійник стрілив ще двічі. Потім поліція арештувала його» [5, с. 1]. Далі газета повідомляє про перші допити Шварцбарда, про те, що він родом зі Смоленська. 1917 р. був у Росії, подорожував разом із французькою місією між Петроградом та Одесою, бачив знищення, які залишали після себе війська Петлюри. З України виїхав до Польщі, звідтам до Франції. У Парижі працював як годинникар. Потім почав стежити за Петлюрою. За два тижні перед убивством зустрів його на вулиці віч-на-віч, але той шов разом із двома жінками (дружиною Ольгою і донькою Лесею. – *Авт.*), тому не стріляв. У вівторок (25 травня) зустрів його самого і виконав свій намір. Про вчинене не шкодує, бо вважає, що то «акт справедливості»; до жодних політичних партій не належить. Є невідповідні дані, що Шварцбард – французький громадянин, служив в іноземному легіоні [5, с. 1].

Цікавими ілюстраціями еволюції поглядів редакції «Діла» є численні оцінки постаті С. Петлюри як політичного й державного діяча. Уже 28 травня у своїй другій інформації про аге́нтат «Діло» зачисляє С. Петлюру до найпомітніших виразників «незалежницько-державних змагань українського народу», називає «блудним лицарем великої ідеї, впертим і послідовним противником якого-небудь компромісу з Москвою без огляду на її колір. Не було нічого такого цінного, чого він не пожертвував би для здійснення тієї ідеї. Для неї, поминаємо доцільність, пожертвував він і нас, пожертвував він західноукраїнські землі з державно-творчою Галичиною» [4, с. 5]. Газета наголошує, що «на мощеній вулиці гамірного Парижа розлилася гаряча кров людини, якої ім'я наповнило багато сторінок найновішої історії України» [4, с. 5]. У зв'язку з цим редакція порушувала інше питання: хто був зацікавлений у його ліквідації як політичного діяча. Вона ставила під сумнів твердження вбивці, що той керувався лише почуттям помсти за євреїв в Україні, й цілком резонно підкреслювала зацікавленість у такій інтерпретації тих чинників, які вбачали в його особі небезпеку для себе. Крім того, газета висувала гіпотезу, що вбивство, можливо, було пов'язане із приходом до влади в Польщі Ю. Пілсудського, який вітало оточення С. Петлюри і пов'язувало надії на можливість польсько-англійської інтервенції на сході й відновлення УНР: «Кола, які організували вбивство С. Петлюри, побоювалися повторення його походу на Київ 1920 р. <...> За реституцію при владі Пілсудського заплатив своєю головою С. Петлюра» [4, с. 5].

Аналізуючи матеріали «Діла» одразу ж після загибелі С. Петлюри, констатуємо факт, що, влас-

не, його трагічна загибель спричинилася до початку переоцінки галицьким політикумом його діяльності, й це вилилося якщо не зовсім у «вибачення» йому підписання Варшавського договору 1920 р., то принаймні у визнання його непересічної ролі в українському державотворенні доби Української революції 1917–1921 рр. На першій шпальті «Діла» від 29 травня був уміщений матеріал під заголовком «Носій великої ідеї. З приводу смерті С. Петлюри». Фактично – панегірик покійному головному отаманові. Газета відзначала, що Петлюра був найвизначнішою постаттю національно-демократичної української еміграції, її програмою. Редакція наголошувала, що, хоч вона і не є прихильною до нього як державного діяча з огляду на «на політику у відношенні до західноукраїнських земель та з огляду на його не все підхожу тактику», все-таки вважає обов'язком зупинитися на цій «трагічній постаті» [5, с. 1]. Цікаво, що редакція, подаючи віхи біографії політика, намагається відійти від його образу «анти-галичанина», що почав був формуватися не без її участі після 1920 р. Не відкидаючи факту неоднозначного компромісу С. Петлюри з Польщею коштом Галичини, видання наголошує, що він діяв у надзвичайно важких обставинах: «...коли серед лун і пожарищ розтіч охоплює найширші громадські кола, С. Петлюра переймає верховну владу, бореться на чолі остатків війська за здійснення ідеї державної незалежності України, відкидаючи всі компроміси. Ні, не всі! Припертий до муру, замкнений в чотирикутнику смерті, одначе непохитний у вірі в слушність справи, за яку йде боротьба, він кидається в польські обійми, зрештою у варшавській декларації (в грудні 1919 р.) і варшавській умові (в квітні 1920 р.) зі західноукраїнських земель. Втративши базу в українсько-галицькому громадянстві, не піддержаний належно, а навіть обманюваний й використовуваний своїми „союзниками”, він сходить з великої арени» [5, с. 2]. Далі газета пояснює, що цей акт був наслідком розбіжностей двох основних принципів української політики – незалежності та соборності. Петлюра хотів рятувати незалежність коштом соборності, й у тому «його найбільший прогріх» [5, с. 2]. Газета намагається дистанціювати постать головного отамана від політичного курсу УНР, переконує читача, що «Петлюра не був ворогом галичан, як дехто намагається його представити; ті вороги крилися в його оточенні. Без сумніву, після гіркого досвіду жалував свого варшавського кроку. Був людиною ідеї, яка не знала, що то особиста матеріальна користь, всеціло відданий справі, людиною великої відваги й ще більшої віри...» [5, с. 2]. Нарешті на десятий день після вбивства С. Петлюри «Діло» публікує офіційне ставлення президії УНДО до цієї події. Його було передано 2 червня колишньому міністрові УНР Петру Холодному,

який тоді був головою львівської філії Товариства допомоги емігрантам із Великої України. У ньому зазначалося, що трагічна загибель С. Петлюри є великою втратою для української нації, а головного отамана було названо невтомним борцем «за права віками неволеного українського народу» [8, с. 1]. У зверненні зазначалось: «...що, хоча політику уряду УНР, завершену відомим варшавським договором, ми послідовно поборювали, то все таки вважаємо Покійного носієм великої національно-державної ідеї і виразником визвольної боротьби української нації» [8, с. 1].

У міру напливу подробиць і фактів щодо вбивства С. Петлюри «Діло» все більше зосереджує увагу на постаті вбивці й на політичному підтексті замаху. Воно ретельно моніторить європейську пресу, передусім французьку, польську, єврейську російську білоемігрантську та радянську. Очевидно, що в центрі уваги опиняються мотиви, якими керувався Шварцбард у своєму замаху на С. Петлюру, і те, як їх висвітлює європейська періодика. Газета констатує, що найприхильніше до особи покійного ставиться польська преса, яка прямо вказує на більшовицький слід у цьому злочині. Щодо французької преси, то, як передавав власний кореспондент «Діла» в Парижі Василь Левицький, загалом вона «мало поінформована про українські справи і наводить подекуди фантастичні матеріали» [2, с. 2]. «Діло» вважало її «найбільш продажною» [6, с. 1]. У кореспонденції газети «Над свіжою могилою» від 4 червня лунає критика радянської преси про фальсифікування ролі Петлюри в українській революції. Ідеться, зокрема, про статтю А. Приходька «Петлюра», опубліковану в офіційній «Вісті». Редактор «Діла» пише, що «важко вимагати іншого становища від більшовицької преси до особи, найяскравішого противника більшовизму. Та маємо враження, що коли б А. Приходько міг мати свободу вислову, то він виправдав би не лише «петлюрівщину», але й Петлюру, він признав би відкрито, як це певно признає тайно, у своїй душі, що коли б не Петлюра і не «петлюрівщина», то ледве чи була б сьогодні Рад. Україна, хоч би так неповномістова під національним оглядом, як вона є сьогодні» [8, с. 2]. Однак найбільшу полеміку «Діло» розгорнуло з єврейською пресою, яка фактично солідарно виступила із виправданням учинку Шварцбарда, більше того, його глорифікацією та звинувачення С. Петлюри в організації єврейських погромів в Україні в період 1917–1919 рр. Можна констатувати, що вже з перших публікацій редакція «Діла» рішуче стала на захист головного отамана. Характерно, що вона влучно підмітила солідарність між радянською і «єврейсько-буржуйською» львівською газетою «Хвіля» у звинуваченнях С. Петлюри в антисемітизмі. На шпальтах «Діла» публікувалася маса фактів, які спростовували причетність С. Пет-

люри до організацій єврейських погромів, доводили, що він докладав максимум зусиль для припинення їх, рішуче присікав їх прояви в армії. Також наводила приклади українсько-єврейської співпраці задля утвердження УНР. Проте полеміка набирала щораз гострішого характеру. «Діло» найбільше обурювалося спробами єврейської преси виправдати Шварцбарда. В публікації під промовистою назвою «Срихонські труби» вона закидає єврейським журналістам прагнення оточити убійника ореолом «слави і посвяти», а Петлюру прирівняти до крвожерливого бандита, нечестивого ватажка розбишацьких банд. Видання полемізує з цього приводу з уже згадуваною львівською сіоністською газетою «Хвіля», яка помістила антиукраїнські статті, звинувачувала Петлюру в організації погромів, а «Діло» – в розпалюванні антисемітизму. Газета вказує на те, що така позиція єврейської преси глорифікує убивцю та обливає «помями пам'ять покійного, не находячи одного слова осуду для свого «героя», ведмежу прислугу робить жидівському народові». Також застерігає єврейських журналістів, лідерів та політиків, «щоби вони сховали свої ерихонські труби, бо фальшивий галас може мати зовсім інший наслідок, як вони сподіваються» [1, с. 1]. Найбільш небезпечною для українсько-єврейських узаємин, зокрема в Галичині, є ототожнення єврейською пресою всього українського визвольного руху з антисемітизмом. Про це – у фейлетоні «Око за око», який умістило «Діло» [1, с. 2]. Редакція закликала єврейських журналістів і громадських діячів не вдаватися до бездумних учинків, які б дискредитували святість «змагань української нації». Визнаючи трагедію єврейського народу в роки громадянської війни в Україні, невинні жертви, які впали в умовах хаосу і паралічу центральної влади, «Діло» констатує, що саме Петлюра «видавав накази й розпорядження, карав розстрілами погромників, обороняв єврейське населення перед грабівницькими ватагами, насильно здавлював кровожадні інстинкти – як з почуття гуманності і справедливості, так і з добре зрозумілого державного інтересу... Але правдиво є те, що С. Петлюра був безсилий, як, зрештою, й усі інші уряди і режими в добі громадянської війни, щоби опанувати розшаленілу стихію» [7, с. 1]. Водночас редакція намагалася з'ясувати причини антисемітизму, вказувала на те, що імперська ідеологія Москви розпалювала серед населення звірині інстинкти, культивуючи погромницькі гасла. Організацією погромів займалися не українці, а чорносотенці-росіяни – пуришкевичі, маркови, дубровіни, столипіни, савенки. Газета наводила факти захисту українською стороною євреїв у справі Бейліса [7, с. 2].

У відповідь на звинувачення єврейською пресою українців у тому, що вони природжені анти-

семіти й винні у знищенні багатьох тисяч єврейського населення під час революції і громадянської війни, «Діло» висуває свої контраргументи. В роки боротьби українців за незалежність стільки їх полягло від рук євреїв, але ж ніхто не звинувачує єврейський народ за ці криваві акти [7, с. 2], – твердить редакція. Газета закидає євреям, що більшість їх перейшли в період війни на бік ворога в більшовицький табір. Вона наголошує, що стихійна ненависть світового єврейства чомусь не звертається проти ідеології і керманців погромів, а супроти слабших. «Натуралізований у Франції жид Шварцбард, що бачив руїну України з вікна поїзду (їдучи з французькою місією в р. 1917 з Одеси до Петрограду і чув про погроми на Україні), не стріляє Миколу Миколайовича, Маркова, Денікіна, що теж топчуть паризькі хідники, тільки бездомного Петлюру». І по цілому світу через єврейську пресу поширюється огидна легенда про українське погромництво. Газета називає кампанію дискредитації єврейською пресою українського руху погромництвом над українським народом. «Над домовиною невинної людини не повинна зловтішно і безосновно крякати зграя жидівських журналістів» [7, с. 2]. Очевидно, що полеміка такого ґатунку нагнітала ворожнечу між народами, що споконвіків мирно співіснували в Галичині, й загрожувала небезпекою конфлікту.

«Діло» жваво цікавилось початком судового процесу над убивцею. Аналізуючи опінію, що склалася у французькій пресі навколо вбивства С. Петлюри, кореспондент газети в Парижі В. Левицький ще за півтора року до завершення процесу над Шварцбардом передбачив його хід. «Над признаним осудним убійником буде суд, – писав він у репортажі, – боронити його будуть найліпші адвокати-комуністи (вони вже зголосилися до оборони); будуть слухані свідки, які розкажуть про все можливе, про папу римського, шаха перського, Америку й Австралію – тільки не про суть факту, про убивство ні; на всякий спосіб буде суджена жертва, а не злочинець, і в результаті Шварцбард буде тріумфально увільнений і буде в славі і добрі, благословенний Москвою, а може, й Харковом, жити своїм життям. Щодо цього немає найменшого сумніву» [2, с. 2].

На похорон С. Петлюри 31 травня 1926 р. «Діло» відгукнулося розлогим репортажем того ж В. Левицького – «Останній похід отамана Петлюри». Поруч із ним розміщено статтю «Довкола брудного наклепу (Чи С. Петлюра боровся з погромами й погромництвом?)», у якій наводяться уривки з книги С. Гольдельмана й накази С. Петлюри проти погромів, якими спростовувалися наклепи на нього як наче антисеміта [9, с. 1].

Похорон С. Петлюри не означав, що газета втратила інтерес до його постаті. Швидше навпа-

ки, тепер вона переключилася на висвітлення підготовки, а потім і проведення судового процесу, який тривав півтора року, що становить вже окремих сюжет дослідження.

У міжвоєнний період стосунки між євреями й українцями не були однозначними. Єврейська та українська інтелігенція також не була однорідною за своїми політичними поглядами. Водночас у політичній сфері переважало взаєморозуміння. Українські та єврейські політичні партії входили до парламентських блоків, мали своїх представників у польському сеймі. Убивство Симона Петлюри спричинило серію статей, присвячених міжнаціональним стосункам загалом. До кінця 1920-х років у єврейській пресі почав переважати раціональний підхід, пов'язаний із неминучістю подальшого спільного проживання. Зокрема, лідер Галицької крайової сіоністської організації д-р Леон Райх пропонував не розпалювати пристрасті взаємними обвинуваченнями у зв'язку із процесом Шварцбарда, з розумінням ставитися до взаємних прагнень, «адже ми разом є піонерами ліпшого майбутнього, солдатами ідеї волі і вільної України» [19]. Більш толерантними стали й публікації в «Ділі». Низка авторів у 1927–1928 рр. пропонують: «З останніх подій, страшних і кривавих, шкідливих і трагічних для обох сторін, потрібно, за прикладом представників єврейського народу, зробити зовсім інші висновки. Слід відшукати першопричину нещастя, об'єктивно і з розумінням висувати вимоги не тільки до інших, але і до себе, необхідно провести переоцінку цінностей, переродитися, відкинути еґоїстичну самоціль, шкурні інтереси, і тоді інакше складуться українсько-єврейські відносини» [10, с. 1]. Свій погляд на подальші українсько-єврейські стосунки висловив і президент УНДО д-р Дмитро Левицький: «Український народ, усвідомлюючи перспективу спільного проживання на одній землі з єврейським народом, усвідомлює, що таке співіснування повинне укладатися мирно і дружньо. Він не дозволить вивести себе з рівноваги провокаціями елементів, не обтяжених відповідальністю за спільне проживання обох народів. На шляху свого розвитку ми будемо співпрацювати з тими євреями, які надали докази своїх симпатій до українських визвольних прагнень, які довели діями, що ніколи не запропонують свої послуги гнобителям нашого народу. З ними нам по дорозі, тому що вони працюють разом з нами заради блага спільного майбутнього обох народів і розділять з нами долю і недолю. З ними у нас, поза всяким сумнівом, знайдеться спільна мова» [11, с. 1]. Очевидно на позицію обох сторін впливали бажання створити новий об'єднаний блок національних меншин в Речі Посполитій (на основі міжнаціонального об'єднання 1922 р.), до якого мали ввійти всі на-

ціоналістичні угруповання, за винятком прокомуністичних партій.

Газета «Діло» розповсюджувалася далеко за межами Львова, однак її читачами була більш освічена верства населення Галичини. Натомість серед українців переважали селяни, для освіти яких ще треба було докласти чимало зусиль. Для формування їхнього бачення тих чи тих політичних подій львівська і повітова інтелігенція видавала низку періодичних видань. Очільники УНДО активно працювали у проводі найбільш масових культурно-просвітніх та освітянських організацій, зокрема «Просвіти» та «Рідної школи». Відтак періодика цих товариств назагал відображала позицію впливової політичної сили.

«Просвіта» ще до Першої світової війни тісно співпрацювала із селянством, розгорнула широку мережу філій та читалень, видала 553 найменування друкованої продукції¹, накладом понад 4 мільйони². У повоєнний час авторитет її тільки зріс, однак економічні негаразди, урядові репресії та втрата досвідчених кадрів ще довго не дозволяли товариству досягнути передвоєнного рівня. Важко було і налагодити випуск періодичних видань, які 1925 р. розповсюджувала 81 філія, що курувала 2020 читалень та 928 сільських бібліотек [14, с. 213]. Однак на час убивства С. Петлюри «Просвіта» ще не мала представницького фахового періодичного видання. Газети «Письмо з «Просвіти» (1922 р.) та «Народна Просвіта» (1923–1927 рр.) виходили нерегулярно і зверталися здебільшого до внутрішніх справ товариства. Не дивно, що жодної статті чи навіть повідомлення про вбивство головного отамана армії УНР не було опубліковано. Випуск цікавого і доволі популярного самоосвітнього часопису «Життя і Знання» розпочався 1927 р., коли гострі дискусії навколо трагедії в Парижі частково вляглися. Із 1936 р. почав виходити ще один фаховий часопис – «Просвіта»: місячник освіти – виховання – культури». «Просвітяни» повідомили своїм читачам про життя, діяльність та загибель Симона Петлюри аж 1936 р., разом із більшістю українських часописів, які надрукували статті до 10 річниці його трагічної смерті.

«Просвітянські» публікації оминали всі гострі кути, не містили політичного аналізу діяльності Петлюри, не згадували Варшавської угоди. Тон їхній був піднесено хвалебний, навіть пафосний. У журналі «Життя і Знання», який отримували всі філії «Просвіти» і більшість сільських читальняних бібліотек (наклад 2,5 тис. прим. [13, с. 102]) Воло-

¹ Товариство «Просвіта» у Львові : покажчик видань 1868–1939. – Львів : Львівська наук. бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України, 1996. – С. 221.

² Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки НАН України ім. В. Стефаніка, ф. 122 (Товариство «Просвіта». м. Львів), оп. 4, spr. 4.3, арк. 86–88.

димир Дорошенко пропам'яту статтю розпочинає словами: «Хто не чув про Петлюру? Мабуть, немає на широкій українській землі людини, що не знала б тепер цього прізвища... Шевченко – пророк і співець визволення; Грушевський – літописець українського минулого, що розповідав нам, «хто ми, чий ми діти, яких батьків, ким, за що закуті, клав наукові підвалини під український рух; Франко – підготовляв цілі покоління для боротьби за волю; Петлюра – з мечем у руці переводив у життя думки всіх трьох, це правдивий вождь Нової України» [12, с. 130]. Автор подає коротку біографію головного отамана, акцентує на його редакторській праці як перед війною, так і у вимушеній еміграції. Не згадуючи про заявлені мотиви злочину, Дорошенко вказує, що вбивство вчинив «большевицький наймит».

На просвітницькій діяльності та вірі С. Петлюри в соборність і незалежність України наголошує також посмертна згадка в журналі «Просвіта» [15, с. 26–27]. Фактично всі публікації вказують на «безнастанне знеславлювання його пам'яті по смерті» більшовицькою владою, а «ввесь національний рух прозвали „петлюрівщиною“, а „петлюрівців“, якими вони називають усіх тих українців, що не втратили ще віри на майбутнє України, що працюють для України, – жорстоко переслідують, засилають на Соловки, розстрілюють...» Про труднощі розуміння в нелегкі роки війни та революції «просвітяни» згадують лише дотично: «Наш народ не підтримав свого часу самостійницької політики Петлюри на Наддніпрянщині й попав у неволю, якої не бачив іще ніколи. Та неволя відкрила йому згодом очі, але вже було за пізно. За це доводиться йому тяжко-тяжко страждати».

Аналіз публікацій часописів, що формували громадську думку української інтелігенції та селянства про замах, учинений С. Шварцбардом на С. Петлюру 25 травня 1926 р. у Парижі, дає підстави зробити висновки:

- своєю трагічною загибеллю Петлюра фактично був «реабілітований» або майже реабілітований як видатний політичний і державний діяч України доби Національної революції 1917–1921 рр. в очах галицьких українців;
- газета «Діло» одразу ж визначила цей замах як політичний акт, за яким стоїть Москва і міжнародний комуністичний рух;
- смерть головного отамана консолідує вплинула на українську громадськість як Наддніпрянщини, так і Західної України, поклатала край конфронтації, спричиненій Варшавським договором 1920 р.;
- гостра реакція газети на упереджене звинувачення єврейською пресою С. Петлюри в антисемітизмі, на глорифікацію нею його вбивці та подачу українського визвольного руху як погром-

ницького й антиєврейського у своїй суті спричинилися до погіршення українсько-єврейських стосунків у Галичині в міжвоєнний період. Однак із часом почав переважати раціональний підхід, пов'язаний із неминучістю спільного проживання та співпраці в боротьбі за права національних меншин у новій державі – Речі Посполитій;

- періодичні видання товариства «Просвіта», що мали найбільший доступ і популярність серед селян Галичини, не висвітлювали полеміки, яка охопила популярні часописи багатонаціонального населення Львова і Галичини;

- героїзуючи постать Петлюри, видання для галицьких селян акцентують не на виконавцях, а на політичних замовниках убивства – більшовицькій владі та її керівництву;

- просвітянські видання не зачіпали міжнаціонального підтексту в мотивах убивства. Шварцбард характеризується як «злочинець», «більшовицький наймит», «московський прихвостень». Очевидно, що це була політика не розпалювання антисемітських настроїв серед сільських громад Галичини.

Джерела і література

1. Діло. – 1926. – 1 червня. – Ч. 119.
2. Діло. – 1926. – 2 червня. – Ч. 120.
3. Діло. – 1926. – 27 травня. – Ч. 115.
4. Діло. – 1926. – 28 травня. – Ч. 116.
5. Діло. – 1926. – 29 травня. – Ч. 117.
6. Діло. – 1926. – 3 червня. – Ч. 121.
7. Діло. – 1926. – 30 травня. – Ч. 118.
8. Діло. – 1926. – 4 червня. – Ч. 122.
9. Діло. – 1926. – 6 червня. – Ч. 124.
10. Діло. – 1927. – 28 жовтня. – Ч. 241.
11. Діло. – 1927. – 2 листопада. – Ч. 245.
12. Дорошенко В. Пам'яті Симона Петлюри / В. Дорошенко // Життя і Знання. – 1936. – Ч. 5.
13. Історія Львова. У трьох томах / редколегія Я. Ісасвич та ін. – Т. 3. – Львів, 2007.
14. Нарис історії «Просвіти». – Львів – Краків – Париж : Просвіта, 1993.
15. Памяті Головного Отамана Симона Петлюри (з нагоди десятиліття передчасної смерті) // Просвіта: місячник освіти – виховання – культури. – 1936. – Ч. 2.
16. Петлюра С. Розпочинаючи видання / Симон Петлюра // Статті / Симон Петлюра. – К., 1993.
17. Український прапор. – 1920. – 8 травня.

18. A. Lwów w latach 1918–1939: ludność, przestrzeń, samorząd / A. Bonusiak. – Rzeszów, 2000.

19. Chwila. – 1927. – № 3090.

Viktor Holubko, Alla Seredyak

THE BLOOD ON PARIS PAVEMENT (THE FORMATION OF PUBLIC OPINION ON THE FIGURE OF SYMON PETLIURA IN UKRAINIAN GALICIAN PERIODICALS)

After Symon Petliura signed the Treaty of Warsaw, his figure roused controversial attitudes of Galicia politicians and men of art. The political evaluation changed after Symon Petliura, the Chief Otaman of the Ukrainian People's Republic Army was killed by the Bolshevik agent Sholom Schwartzbard in spring of 1926. The article presents an attempt to trace the influence of Ukrainian periodicals on the formation of public opinion of different social classes of East Galicia people who found themselves under the Polish state after World War I and the defeat of the Ukrainian national liberation movement.

Key words: *Symon Petliura, Galicia periodicals, Galicia's Ukrainian politicians, public opinion, "Dilo" ("Work"), "Hvilya" ("Wave"), "Prosvita" ("Enlightenment"), "Zhyttya i Znannya" ("Life and Knowledge").*

Виктор Голубко, Алла Середяк

КРОВЬ НА ПАРИЖСКОЙ БРУСЧАТКЕ (ФОРМИРОВАНИЕ ОБЩЕСТВЕННОГО МНЕНИЯ О ЛИЧНОСТИ СИМОНА ПЕТЛЮРЫ НА СТРАНИЦАХ УКРАИНСКОЙ ГАЛИЦКОЙ ПЕРИОДИКИ)

Личность Симона Петлюры после подписания им Варшавского договора неоднозначно воспринималась галицкой политической и культурной средой. Изменения политических оценок состоялись после убийства главного отамана армии Украинской Народной Республики большевистским агентом Самуилом Шварцбардом весной 1926 года. В статье сделана попытка проследить влияние украинской периодики на формирование общественного мнения среди разных слоёв населения Восточной Галиции, которое после Первой мировой войны и поражения освободительного движения оказалось в составе Польского государства.

Ключевые слова: *Симон Петлюра, галицкая периодика, галицкий украинский политикум, общественное мнение, «Дило», «Хвилья», «Просвіта», «Життя и Знання».*

Надійшла до редакції 16.05.2016 р.